

Tiivis katsaus eletyn uskonnon ja sukupuolen arkisiin risteymiin

Sari Katajala-Peltomaa & Raisa Maria Toivo:

Lived Religion and Gender in Late Medieval and Early Modern Europe. Themes in Medieval and Early Modern History. Routledge 2021. 153 s. ISBN 978-1-138-54458-1.

Eletyn uskonnon tutkimus elää voimakasta kukoistusta humanistis-yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Suomessa keskusteluun ovat osallistuneet sekä teologian ja uskonnon tutkijat (tuoreimpana mainittakoon Elina Vuolan toimittama *Eletty uskonto*¹⁾) että historioitsijat. Jälkimmäiseen joukkoon kuuluu Sari Katajala-Peltomaa ja Raisa Maria Toivon uusi teos, joka nivoutuu Tampereella toimivan Suomen Akatemian Kokemuksen historian huippuyksikön työhön.

Buumista huolimatta eletyn uskonnon tutkimuksessa ei ole kyse uudesta tulokulmasta, koska saman tyyppistä tutkimusta on tehty jo ainakin 1990-luvulta lähtien esimerkiksi arjen historian otsakkeen alla. Lyhyesti kyse on maallikoiden uskonnollisten käytäntöjen ja kokemusten nostamisesta legitimeiksi tutkimuskohteiksi oppineen eliitin näkemysten sekä institutionaalisten ja aate- ja oppihistoriallisten näkökulmien rinnalle. Pyrkimyksenä on tehdä näkyväksi uskonnollisten vakauksien ja tapojen moninaisuus ja haastaa sekularisaation kaltaisia suuria kertomuksia.

Kompaktin teoksen pääjuonteena on sukupuolen ja uskonnon dynaamisen luonteen sekä sosiaalisen ulottuvuuden korostus, jonka kautta pyritään purkamaan vanhoja vastakkainasetteluja ja liian staattisia tulkinnoita. Tekijöiden lähtökohdana on, että elettyä uskontoa tulee tarkastella läpileikkaavasti yhteiskunnan eri tasoilla ja että se on ymmärrettävä sukupuolitettuna ilmiönä. Varsin klassisesti rakennettu käsittely etenee teoreettisia näkökulmia luotaavan johdannon jälkeen ensiksi avaamaan eletyn uskonnon ja eletyn sukupuolen moninaisia risteämiä perhepiirissä, sitten ”julkisessa uskonharjoituksessa”. Ennen loppupäätelmiä Katajala-Peltomaa ja Toivo luotaavat vielä luvun verran spiritualiteetin, synnin ja sukupuolen kytköksiä. Ajalli-

sesti tarkastelu ulottuu noin 1300-luvulta 1700-luvulle. Maantieteellisesti mukaan on haarukoitu Euroopan eri osia, mutta kuten sivun 17 kartta paljastaa, kattavuuteen ei ole pyritty. Valikoiman perusteita olisi voinut avata lukijalle vielä selkeämmin; eklektiseltä vaikuttava rajaus nousee oletettavasti tekijöiden muissa tutkimussissaan käyttämistä lähdeaineistoista.

Jonkinlainen eklektisyys leimaa myös lähteiden käyttöä ja alalukujen painotuksia. Monesti jää epäselväksi, miksi juuri kyseinen esimerkki on valittu tai kuinka yleisimmästä tapauksesta on kyse. Lisäksi osa esimerkeistä tuntuu vain havainnollistavan esitettyjä tutkimuskirjallisuuden näkökantoja. Parhaimmillaan kirja onkin silloin, kun kirjoittajat malttavat antaa riittävästi tilaa käsittelemilleen esimerkeille ja kehittelevät teemojaan perusteellisesti tuntemansa lähdeaineiston pohjalta. Esimerkiksi pomarkkulaisen maalaisnaisen Dordi Matintyttären tapaus (s. 45–49) avaa onnistuneesti perheenjäsenten välisiä hierarkioita, konflikteja ja oman aseman puolustamista yhden oikeustapauksen kautta. Myös Montefalcon Clare -pyhimyksen käsittely punoutuu hienosti kolmannen luvun laajempaan kontekstiin. Tällöin myös kulttuurihistoriallinen tulokulma ja muualla teoksessa paikoin tyhjältä tuntuva terminologia asettuvat luontevaksi ja ymmärrettäväksi osaksi kertontaa.

Ollakseen kirja eletystä uskonnosta *Lived Religion and Gender* käsittelee – kolmatta päälukua lukuun ottamatta – hämmästyttävän vähän uskonsisältöjä. Tekijät osoittavat monipuolisesti ja uskottavasti, että ja joiltakin osin jopa *miten* uskonnollinen ja muu elämä kietoutuivat yhteen ja miten sukupuoli osaltaan vaikutti arkeen ja siinä ”auki elettyyn” uskoon. Sen sijaan hämäräksi jää, *miksi* uskonnolla oli ihmisille merkitystä ja mitä nämä merkitykset olivat. Tämä on ongelmallista, koska eletyn uskonnon näkökulman tarkoitus on nimenomaan avata väyliä uskonnon merkitysten ja tulkintojen ymmärtämiseen. Jos teologiset kysymykset rajataan käytännössä tarkastelun ulkopuolelle tai tyypistetään pelkäksi ”taustaksi” eletylle uskonnolle (esim. s. 3, 19 ja 143), päädytään helposti uusintamaan niitä kuluneita vastakkainasetteluja, joita oli tarkoitus välttää. Näiltä osin teoksen asettamat korkeat teoreettiset tavoitteet eivät kirjan varsinaisissa luvuissa toteudu johdonmukaisesti.

Uskonnollisuuden ja sukupuoliroolien tarkastelu yhdessä on tärkeää ja hedelmällistä, mutta tekijöiden

esittämät tulokset niiden jatkuvasta uudelleen neuvottelusta ja todellisuuden ideologisista teksteistä suuremmasta moninaisuudesta eivät varsinaisesti yllätä. Pyrkimys yleispäteviin lausumiin pitkällä ajanjaksolla ja Euroopan laajuisesti sekä toisaalta monitahoisuuden ja dynaamisen vuorovaikutuksen korostus kristillisen yhteiskunnan eri tasoilla tekee vaikeaksi sanoa mitään kovin konkreettista käsitellystä aihepiiristä. Siksi tekijöiden sinänsä ansiokkaat teoreettiset pohdinnat ja monet oivaltavat havainnot jäävät harmillisen irralliseksi. Valitettavasti lukukokemusta syö myös tekstin viimeistelemättömyys. Esimerkiksi ajatusta kristinuskoon liittyvien ”neo-platonisten vastinparien” rikkomisesta ”flirttailemalla” näiden vastakohtien ”paradoksaalisilla inversioilla” toistetaan lähes sanasta sanaan kolme kertaa teoksen loppupuolella (s. 126–127 kaksi kertaa, s. 146–147).

Erityisesti nykyisen Saksan alueen reformaatioon liittyen tekijät haksahavat osin vanhentuneisiin tai yksipuolisiin tulkintoihin. Esimerkiksi käsitys luostarien sulkemisen naisten elämänpiirejä dramaattisesti kaventavasta vaikutuksesta on ehditty haastaa jo 1990-luvulla. Käytännössä Lutherin luostarikritiikin kärki kohdistui munkkiluostareihin. Naisluostarit saivat usein jatkaa toimintaansa tai sulkivat ovensa vasta viimeisen nunnan siirryttyä ajasta ikuisuuteen. Jotkut luostareista omaksuivat jopa luterilaiset opit.² Tukeutuminen Lyndal Roperin jo vuonna 1989 ilmestyneeseen, klassiseen mutta kiistelyyn teokseen *Holy Household* ei annakaan ajantasaista kuvaa reformaation vaikutuksista naisen asemaan ja avioliittoinstituutioon.³ Esimerkiksi Joel F. Harringtonin, Marjorie Plummerin, Ulinka Rublackin ja Kirsi Stjernan tutkimukset olisivat voineet tarjota lisänäkökulmia. Lisäksi todettakoon vielä, että tekijöiden väite siitä, etteikö Lutherin ”henkilökohtaisia ja teologisia asenteita naisia kohtaan” olisi tutkittu (s. 55, viite 31) on virheellinen jo ihan kotimaankin mittakaavassa: Sini Mikkola väitteli vuonna 2017 Helsingin yliopistossa nimenomaan Lutherin mies- ja naiskäsityksistä. Kansainvälisesti Mickey Mattox on selvittänyt Lutherin naiskuvaa erityisesti tämän Genesis-kommentaarien pohjalta.⁴

Kaikkiaan *Lived Religion and Gender* tarjoilee tiiviissä ja asiantuntevassa muodossa viimeisen kolmenkymmenen vuoden aikana tehdyn tutkimuksen keskeistä antia. Se ei lunasta korkeita tavoitteitaan, mutta tarjoaa kuitenkin paljon pohdittavaa sosiaali- ja kulttuurihistoriallisesti orientoituneelle lukijalle sekä antaa tärkeitä virikkeitä laajemmalle keskustelulle siitä, mitä eleyllä uskonnolla tarkoitetaan, miten se nivoutuu sukupuolten elettyyn moninaisuuteen sekä mitä haasteita ja myös suuria mahdollisuuksia konseptin käyttöön liittyy.

Päivi Räisänen-Schröder, dosentti
Helsingin yliopisto

1. Elina Vuola (toim.) *Eletty uskonto. Arjen uskonnollisuudesta ja sen tutkimuksesta*. SKS 2021.
2. Merry Wiesner-Hanks & Joan Skocir, *Convents Confront the Reformation. Catholic and Protestant Nuns in Germany*. Marquette University Press 1996.
3. Lyndal Roper, *The Holy Household. Women and Morals in Reformation Augsburg*. Oxford University Press 1989.
4. Mickey Mattox, ”Defender of the Most Holy Matriarchs”: *Martin Luther’s Interpretation of the Women of Genesis in the Enarrations in Genesis, 1535–45*. Brill 2003; Sini Mikkola, ”In Our Body the Scripture Becomes Fulfilled”. *Gendered Bodiliness and the Making of the Gender System in Martin Luther’s Anthropology (1520–1530)*. Helsingin yliopisto 2017, <https://helda.helsinki.fi/handle/10138/228638>.